

МАЦЕНКО ЖАННА МИХАЙЛІВНА

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ

ВИДАТНІ ПЕРСОНОЛОГИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ПОЧАТКУ – СЕРЕДИНИ ХХ СТ.: ПОШАНУВАННЯ ІМЕН (СТЕПАН БАЛІЙ, ОЛЕКСАНДР КУЛЬЧИЦЬКИЙ)

Зміст статті висвітлює концептуальні підходи знаних представників української психології початку- середини ХХ століття Степана Балія та Олександра Кульчицького до визначення психологічного змісту феномену "особистість", його багатоскладової структури та умов становлення. Зокрема, представлений інтегративний погляд С. Балія на структурну "багатоєдність" особистості. А також проаналізовано унікальну концепцію українського персоналізму Олександра Кульчицького у цілому й здійснено деталізований аналітичний огляд виделених ним історичних, культурологічних, георолітичних, релігійних чинників становлення особистісних особливостей представників українського народу.

Ключові слова: *особистість, структура особистості, особа, синтетичний підхід, чинники становлення особистості.*

Постановка проблеми. Від початку здобуття Україною незалежності вітчизняні вчені розглядають персоналізм як фактор державотворення й політичної культури української нації, як філософсько-культурне підґрунтя національної ідеї. Відтак спостерігається факт зростання зацікавленості з боку вітчизняних науковців проблемами персонології, що, насамперед, передбачає дослідження її становлення та розвитку.

Однією з необхідних умов розвитку будь-якої науки є пошанування видатних попередників. У цьому контексті слід підкреслити, що вагомий внесок в дослідження феномену "особистість", її структури та психологічних особливостей, створивши підґрунтя сучасного українського персоналізму, зробили вчені української діаспори початка-середини ХХ століття. На особливу увагу заслуговують ті вчені -новатори, які, долаючи тиск радянської репресивної системи, будучи змушені працювати в еміграції, довели, що українська психологія має своїх талановитих прогресивно мислячих вчених. Яскравими представниками таких наукових діячів заслужено вважають Степана Балія та Олександра Кульчицького.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Степан Балей, син учителя народної школи, (народився 4 лютого 1885 року, пішов з життя у 1952 році) в селі Великі Бірки поблизу Тернополя. Закінчивши початкову школу, він навчався в

Тернопільській гімназії. Згодом вивчав психологію і філософію на філософському факультеті Львівського університету, після закінчення якого в 1907 році деякий час працював учителем психології і логіки в українських гімназіях Перемишля, Тернополя, Львова. Пізніше Балеї продовжив науку в Берлінському університеті. Потім — навчання в університетах Парижа та Відня, де він здобув і медичну освіту.

У 1911 році Балеї дістав учений ступінь доктора наук водночас з двох галузей — філософії і медицини. Саме це поєднання характеризувало весь його подальший творчий шлях. Після отримання Ґрунтової освіти С. Балеї до кінця Першої світової війни працював у Віденському університеті. Доктор Степан Балеї був активним діячем української науки. Від заснування Інституту Нормальної і Патологічної Психології в 1921 році по 1928 рік він очолює цю установу. Коли в липні 1921 року було створено Львівський (таємний) Український університет, Степан Балеї разом з Іваном Крип'якевичем, Василем Щуратом та іншими українськими вченими викладав у ньому основи психології та курс логіки і паралельно наполегливо працював над своїми книгами «Нариси психології» (1922) та «Нариси логіки» (1923), які є першими підручниками українською мовою з цих галузей науки. Заснування таємного університету було протестом українського народу проти політики колонізації. Спроби легалізації Львівського Українського університету не мали підтримки ні в польській владі, ні на міжнародних форумах. Ухвала Ради Амбасадорів про приєднання Галичини до Польщі (1923), постійний польський тиск призвели наприкінці 1925 року до припинення діяльності Львівського (таємного) Українського університету.

З 8 лютого 1917 року по 1939 рік Степан Балеї — член Наукового Товариства ім. Шевченка. Працюючи з 1928 по 1952 рік у Варшавському університеті (де він дістав посаду професора, заснувавши і очоливши кафедру дитячої і педагогічної психології), Балеї не припиняв підтримувати зв'язки з українською громадськістю. З 1936 по 1951 рік Степан Балеї обіймав також посаду директора Варшавського педагогічного інституту Спілки вчителів. Тридцять років у творчості Балея позначені критичним переосмисленням суб'єктивної ідеалістичної психології, пошуками об'єктивних методів і критеріїв у психологічному дослідженні. Учений, збагачений більш ніж двадцятирічним досвідом дослідницької праці, науковою ерудицією в царині психології, який детально вивчив доробок багатьох дослідників і шкіл, намагався виділити раціональні моменти, синтезувати їх, аби закласти об'єктивні підвалини для прогресивної психології.

Зацікавлення педагогічною психологією розширило межі його досліджень, вивело на ґрунт суспільної психології і пов'язаних з нею соціальних проблем. Проте центральною для всієї наукової творчості С. Балея була проблема особистості. Темі людини, особливо проблемі особистості, С. Балеї присвятив значну частину свого наукового життя.

У 1939 році вийшла у світ фундаментальна робота С. Балія "Особистість". На той період література, присвячена проблемі особистості, була ще досить нечисленною. С. Балея правомірно віднести до кола піонерів у цій галузі досліджень. Зміст цієї праці давав відповідь на актуальні запити часу щодо розуміння поняття особистість - "вона не є абстрактною понятійною формою, але відображає низку проблем філософського, психологічного і соціологічного характеру [1;41-42].

Обравши об'єктом свого теоретичного аналізу проблему особистості, С. Балій видав окрему працю, присвячену цій темі: «Osobowość» [3]. Вже в «Нарисі психології» [1] С. В. Балея висловив думку про психосоматичну єдність психічної діяльності. Цій темі присвячені великі і ґрунтовні праці: «Psychologia wieku dojrzewania», «Zarys psychologii w związku z rozwojem psychiki dziecka». У цих працях С. В. Балея відійшов від психофізичного паралелізму і розкрив процес становлення особистості в цілісності психосоматичного розвитку. С. Балея пропонував власний підхід до визначення поняття "особистість". Він зауважував, що значення терміна "особистість" формулюється на основі змісту поняття особи, й іноді ці поняття вживаються як взаємозамінні. Найчастіше, термін "особа" розуміється як назва певного суб'єкта, якому властива певна сукупність рис. *Ця сукупність рис, на думку С. Балія, і є власне особистістю.*

Досліджуючи психіку людини, вчений виділив два протилежні підходи: аналітичний і синтетичний. Перший зосереджується на тому, що ділить людину на відносно прості складники, які є елементарними психічними явищами або психічними диспозиціями. В людській психіці С. Балій виділяв сфери інтелекту, чуттів і волі, а в кожній з них існує необмежена різноманітність переживань. Людині властиві також різноманітні здібності і схильності, які належать до інтелектуальної сфери, пам'яті, фантазії, цікавості. Кожна з цих властивостей може бути піддана окремим дослідженням і вимірам, незалежно від інших. Але таке членування психіки припустиме лише в певних межах, надмірне зловживання ним веде до помилок і однобічності. В середині людської психіки, підкреслює вчений, будь-які поділи є штучними, тут все пов'язане між собою, переплітається і взаємно впливає. Тому аналітичний метод, даючи ключ для виділення і вивчення окремих структурних складових психіки людини, не служить інструментом для пізнання сутності особистості.

С. Балея дотримувався погляду, що для визначення психологічного змісту поняття "особистість" доцільно застосувати протилежний, синтетичний підхід, який дає цілком інше бачення психіки людини і самої людини. "Підкреслюючи єдність, яка панує у психіці людини і вважаючи цю рису істотною для її особистості, стаємо на синтетичну точку зору, або цілісну. *Людська особистість становить цілість*" [2;127-128].

С. Балей підкреслював, що у сфері психіки панує єдність, яка має свою ієрархію. Усе в психіці належить до одного і того ж "Я", яке існує незалежно від змін у психічному русі. Одне і те ж "Я" поперемінно щось собі уявляє, радіє або сумує, прагне і приймає рішення. А усі ті уявлення, почуття групуються навколо певних цілей, до яких індивід прагне різними шляхами. Талановитий психолог С. Балей був одним з фундаторів структурного підходу до феномену особистості. Все що відбувається в людській психіці, зазначав вчений, виходить ніби з одного пункту і до цього пункту повертається, немов нескінченна кількість променів, що проходить крізь один пункт. Ця психічна цілісність, що творить людську особистість, вважав С. Балей, є організованою цілісністю, тобто такою, що має свою *структуру*. Остання виявляється в тому, що всі частини підпорядковуються цілості, існуючи ніби для її послуг і знаходячи в її межах сенс свого існування. Пізнання інтелекту певної особистості саме по собі не буде плідним і не у великій мірі збагатить наші уявлення про неї, якщо при цьому ми не будемо знати прагнень, які його оживлюють, інтересів, які ним керують, ступінь витривалості, з якою особистість може реалізувати свої рішення. Інтелект у психіці людини є лише певною можливістю, певним засобом, який може бути введений у дію і застосований у той або інший спосіб лише з допомогою чинників, що знаходяться поза інтелектом. Фантазія також, вважає С. Балей, виявляє себе у зв'язку з певним намірами і прагненнями людини. Тому штучним буде розглядати її у відриві від останніх. Багато уваги С. Балей приділяв проблемі характеру, розглядаючи її в контексті цілісного уявлення про психіку особистості.

С. Балей виокремив ті найважливіші особливості, які характеризують особистість : внутрішня єдність при різноманітності функцій структурних елементів, підпорядкованість окремих структурних зв'язків спільній для них усій цілості і, нарешті, динамічний характер структури. У цій єдності поруч із інтелектом, своє місце належить чуттєвій сфері. При цьому, зауважував вчений, єдність психічного і соматичного, вродженого і набутого, природного інстинкту і якості формуються через виховання культури особистості. Їй властиві також темперамент і характер. С. Балей ґрунтовно розглядав усі зазначені складові особистості у їх формуванні, розвитку і функціонуванні.

Важливу інтегративну роль у цій "багатоєдності" С. Балей відводить світоглядові. З огляду на це, вчений розвив своє розуміння цього поняття. З одного боку, світогляд - це об'єднуючий елемент індивідуальної свідомості, з іншого - акумулює і визначає її ставлення до світу. Ця двоєдина природа світогляду зумовлює своєрідність його формування. Його формуючими чинниками є знання, які іманентні особливості "Я" індивіда. Це вже не про-сто знання у своїй самовизначеності і самодостатній нейтральності щодо особистості;

це знання, асимільовані індивідуальною свідомістю. Тому у світогляді поєднуються раціональні й ірраціональні, не-усвідомлені чинники. Світогляд, таким чином, інтегрується у багатоединий цілісності особистості. Характеризуючи особистість як внутрішню психічну цілісність, С. Балея одночасно підкреслював таку її важливу рису як *динамічність*. Цю рису вчений протиставляв поняттю статичності, що означає таку структуру, у якій все доведено до постійної рівноваги, що виключає рух і зміни. В особистості людини, на думку С. Балея, - все інакше. "В ній діють сили і тенденції, які змагаються між собою за перевагу і викликають зміни у різних напрямках. В нормальній психіці ніколи немає повного застою. І це ми маємо на увазі говорячи про динамічну структуру особистості" [2; 127-128].

Безцінна наукова спадщина Степана Балія збагатила українську психологію прогресивними персонологічними ідеями, які є актуальними й для сьогодення, оскільки вони ґрунтуються на гуманістичних принципах, спрямованих на саморозвиток й гармонійний розвиток вільної особистості.

На особливе пошанування в історії вітчизняної психології початку - середини ХХ ст. заслуговує унікальна концепція українського персоналізму, яка з'явилася в науці завдяки безцінним працям всесвітньо відомого психолога Олександра Кульчицького (народився 8 лютого 1895 року на Тернопільщині, пішов з життя у 1980 році).

Унікальність персонологічної концепції О. Кульчицького полягає в тому, що особливості особистості українців були презентовані вченим як результат їх дослідження в онтологічному, культурологічному, релігійному та аксіологічному аспектах. Власне характерологію представників українського народу Кульчицький розробив на підставі виділених ним чинників формування психіки українців такі як расові, геополітичні, історичні, соціопсихічні, культуроморфні.

Закінчивши Львівський університет, О.Кульчицький продовжував вивчати психологію в Парижі, а згодом, повернувшись на Батьківщину, працював у Львові шкільним психологом. Після приєднання України до СРСР О.Кульчицький як психолог-новатор, якій був вірним українській ідеї, опинився під загрозою арешту, що змусило його емігрувати до Мюнхена. Саме в Мюнхені він був запрошений до Інституту психології та психотерапії. Не втрачаючи зв'язку з Батьківщиною, Кульчицький об'єднав українських психологів та студентів Мюнхена та Парижу, очоливши Український Психологічний Інститут.

Багаторічний науковий пошук О.Кульчицького був спрямований на дослідження сутності "персони", "особи", "особовості", тобто того феномену, який у сучасній психології ї дістав усталеного терміну - особистість. Однією з найцінніших відмінностей персонології Кульчицького тогочасного історичного періоду можна вважати той факт, що феномен особистості досліджувався не лише у

психологічному ,а й у онтологічному , аксіологічному та історико-культурологічному аспектах [7;8;9].

За своєю спрямованістю концепція особистості О.Ш.Кульчицького була гуманістичною. Він підкреслював, що психологія є " підвалиною для гуманістичних наук, що вивчають здобутки і прояви дій людини ,людського духу та людської психіки " [1;49].

Кульчицький був прихильником теорій своїх сучасників - таких відомих західних психологів , як Адлер ,Метерлінг, Фрейд , Юнг , які розглядали психічне життя людини як певну цілісність свідомого й підсвідомого, а отже вважав , що" більшість психічних процесів відбувається в глибинах підсвідомого ".

Досліджуючи феномен свідомості , Кульчицький застосовував поняття "Я" , при цьому виокремлював три основних його ознаки : наявність у свідомості предметів свідомості , наявність центрального усвідомлюваного предмету (тобто "Я"), чинність усвідомлення ,що відбивається у свідомості. Психологом були визначені три головні функції свідомості :

1.Пізнання, яке спрямоване на об'єктивну реальність, пов'язане з життєвими потребами людини та її спрямування на здійснення цих потреб.При цьому предмети потреб одночасно і є предметами спрямувань .

2.Переживання (почуття), які виникають на " інтелектуальній основі " , тобто розуміння предмету чи стану речей, які викликають почуття.

3. Спрямування на здійснення життєвих потреб.

На думку О.Кульчицького , зазначені психічні функції свідомості утворюють " особливий динамічний зв'язок взаємопроникнення " який можна назвати " інтегративним зв'язком" (1;52). " Усі три функції пізнання, почування і спрямування , з яких складається наше психічне життя, однаково для нас важливі, жодна з них не може діяти без інших , ніяка з них не стає надважливою супроти інших. Між ними існує зв'язок сурядності"(1;61).

Підкреслюючи факт наявності інтегративного зв'язку між виокремленими функціями , вчений вказував на їх взаємопроникнення, завдяки якому кожний процес, стан та явище , що відбуваються у психіці особистості мають водночас пізнавальний , почуттєвий та спрямувальний аспекти.Саме цілісність та інтегративний зв'язок зазначених вищих психічних функцій , на думку О.Кульчицького, утворюють в структурі особистості так звані " вертикально розташовані смуги "поряд з "горизонтальними смугами " , які представлені в ній взаємопов'язаними персональною надбудовою та ендотимними підвалинами особи. Вчений вказував й на існування певної полярності , протиставлення у процесах взаємопроникнення та взаємодоповнення персональної надбудови та ендотимної підвалини. При цьому психолог неодноразово наголошував , що взаємозв'язки між

персональною надбудовою та ендотимною підвалиною є взаємозв'язком між свідомим та підсвідомим .

О.Кульчицький розробив цінну й прогресивну на той час концепцію особистості, яка поряд з іншими склала підґрунтя так званого особистісного підходу . Проте вчений підкреслював, що реальна структура особистості значно складніша ніж та, що представлена у його концепції.

Одним з наукових здобутків О.Кульчицького в тому, що він вважав найвищою цінністю людської особистості не той факт, що вона посідає почесне історичне місце Homo sapiens , а те , що " розум вона ви користує у своїх діях як знаряддя й засіб для перетворення світу . Керована розумом людська дія прагне досягти бажаних цілей, які становлять дещо важливе, цінне для людського буття. Людське буття - це неперервне прямування до здійснення цілей, що стають такими тільки як означені людиною цінності...Для розуміння людського буття є істотним визначення Декарта : "Думаю, отже існую " і визначення Штерна : "Оцінюю , отже існую " . Якщо властивість людського буття - це, насамперед , мислення у розумінні усвідомлення змісту життя , то змістом усвідомленого життя стають, безперечно ,людські оцінки та цінності життя. Таким чином, аксіологія як знання про вартості буття належить до антології людського буття " (1;124).

Беззаперечною заслугою О.Кульчицького у вітчизняній психології є те , що він чи не найпершим зробив плідну етнопсихологічну спробу детермінізувати характерологічні риси особистості українця , шляхом виокремлення низки чинників її формування. Ми розглянемо основні з них.

1.Расові чинники становлення особистісних рис українців.

Досліджуючи расову структуру "людності України ", О.Кульчицький визнавав досить значну її складність, тому намагався визначити провідні раси , щодо впливу на формування національних особистісних рис українців.Такими , на думку вченого, були динарська та остійська .

Динарські риси, що впливають з інтенсивного почуттєво - емоційного життя динарійців , їх схильності до різних образотворчих видів мистецтва (театр, музика , співи), відрізняються великою силою та різноманітністю переживань. Відтак представника динарської раси можна назвати "драматично- ліричною " , " почуттєвою " схильною до афектів особистістю (1;148-149) .

На відміну від динарійців представники остійської раси відрізнялися почуттями не надто великої сили, проте значної глибини та виразності. Їх настрої мали спокійно - сумне забарвлення, що окреслювало "ідилічно -елегійні"риси.(1.148) Характерними особливостями міжособистісних стосунків остійців були прояви турботливості, піклування, які ,насамперед, були спрямовані на досить

вузьке коло людей, точніше, на найближче мікросоціальне середовище.[1;148].

2.Геопсихічні чинники становлення характерних особливостей особи українців .Геопсихічні чинники формування української психіки О. Кульчицький пов'язує із відчуттям географічного середовища, природи, її статичних і динамічних процесів, світоглядними настановами лісу, лісостепу та степу. З впливів першого, на думку Кульчицького, формуються переживання "стриманості рухомої форми", почуття обачливості і підозрілості, очікування і терплячості, панічності і лякливості; другого — пасивність та обачливість, обережність і компроміс-ність, які часто стають відповідниками станів безтурботливості, ігрових, естетичних та споглядальних настанов, поступності супроти чужого опору та впливів аж до самозречення, пристосування; із степу — вчування нічим не стриманого руху у безмежність, її неоформленість, що призводить до переживання квантового, кількісного, величного, піднесення й поширення, звуження, а у своїй протилежності — піднесене почуття самооцінки честолюбства і почуття недостатності з усіма їхніми наслідками. Світоглядна настанова українського степу — це ентузіастична настанова на стан душі як сп'янілості, розміреності, любові і шалу, зламаності і стрибковості.

Як відомо, українські землі простираються на величезних територіях , охоплюючи північні лісові смуги ,степи, гірські райони, лісостепові височини , морські узбережжя. Поділяючи погляди західних тогочасних психологів (Лешер, Роттакер, Тіле), О.Кульчицький намагався дослідити геопсихічний вплив на становлення особистісних рис українців різних географічних чинників.

Щодо мешканців лісових районів .На формування їх психіки , вважав О.Кульчицький, впливають певна недостатність сонячного світла, хмарність, збільшена кількість опадів. Сама лісова смуга діє на психіку своєю вкоріненістю , темрявою гуцлавин, таємничністю прогалин , загадковим шелестом темної густої зелені.Усі ці чинники спричиняють виникнення усталених рис обачності , підозрілості , певної паніч ності та лякливості , а необхідність постійно боротися за виживання формує терплячість ,активність , обережність.Крім того, " прикмети, що властиві лісу як театрові боротьби різних форм співіснування ,надають зрештою мешканцям низової лісової смуги (наприклад , полішку як "лісовій людині ") песимістично - позитивістського забарвлення "[1;150] .

Гірський ландшафт , на думку О.Кульчицького, " має значення тільки на периферіях України, тому він здебільшого психологічно познвчився на племінних особливостях, аніж на загальнонаціональних.Вплив моря також...не охоплював більшості нації "[1;152].

Географічне середовище лісостепових височин відрізняється розміряною силою сонячного світла, теплим та сухим повітрям, своєрідними краєвидами - "плоскими хвилями чорнозему," кучерявістю ніжної першої зелені та лагідним хвилюванням золотистих неозорих ланів, розмежованих подекуди в'юнкими річками й потоками", що, на думку О.Кульчицького, може сприяти формуванню пасивності, естетичного споглядального світосприйняття, а також механізму пристосування замість опору.

Українські степи для прадавніх мешканців це певна безмежність, "безкрайня далечина", неосяжність. О.Кульчицький зауважив, що саме ця степова велич спричинила процес виникнення та закріплення у їх психіці процесу формування біполярних попочуттів: з одного боку, почуттів піднесення, захвату, почуття самоповаги, з іншого - усвідомлення й переживання нездатності, неспроможності, недостатності.

3.Історичні передумови формування особистісних особливостей українців

Особливу увагу О. Кульчицький приділяв виявленню історичних чинників формування української психіки, виводячи їх з геополітичного положення України, її "межовості", перебування людини на межі "можливого існування", на межі випадковості, страждання, загрози смерті. Саме тут частіше відбувалося "відштовхування", тобто обминання нижчого, спрямованого на особисте щастя, існування як нездійсненого, зміни буття з нижчої форми на його вищу екзистенційну, де вісью ставлення до життя стає не саме життя, а ідея чи ідеал, що переступають межі життя: чесність, воля, віра, героїка, проявом чого став життєвий стиль козаччини. Водночас, зауважує О. Кульчицький, з наявністю цього стилю життя як "Vita пегоїка", формується й інший, "анабіотичний" стиль життя — "Vita minima", спрямований на те, щоб перечекати і перетерпіти негоди історичного процесу. Звідси той тип поведінки, яку І. Франко називав "укритою злістю, облудливою покірністю", або в кращому випадку індивідуальна зосередженість, обмеження зовнішньої життєвої активності, де заглибленість у власне буття супроводжується замкнутістю вдачі, насторожливим ставленням до навколишнього й спрямованістю психічної енергії на розбудову внутрішнього життя, обачне уникання нав'язуваних контактів, передусім з незнайомим оточенням.

Самі історичні чинники впливали на формування національної психіки не тільки безпосередньо, а й через суспільні форми та умови життя українського народу. Найбільш суттєвим тут поставали недостатня диференціація суспільної структури і переважання в ній селянської верстви, виняткове значення малих груп у соціальному житті. Це накладало відбиток психічної селянськості, близькості до землі, конкретності та органічності, надаючи українській культурі

характер специфічної "народності", визначивши засади людських взаємин. Натомість селянський побут активно сприяв контактам за "сусідством", збереженню родинних і родових груп, приятелюванню і побратимству, створенню малих груп на кшталт "інстинктивних", почуттєвих "спільнот переживання", "сут-нісних спільнот", заганяючи життя у сферу інтимності, в родину чи гурт приятелів і не дозволяючи йому розгорнутися на привселюдній арені.

Багаті українські земельні простори впродовж багатьох століть приваблювали завойовників. Часті хижацькі напади зі Сходу та Заходу спустошували не лише все, що створювалось віками, але й поневолену душу українського народу. Психіка українця травмувалася постійним почуттям небезпеки, тривоги за життя родини та свого народу. Саме такі тогочасні психологічні чинники й створили своєрідні передумови для формування ідеалу особистості козака, провідними рисами якого були підпорядкованість честі, мужності, силі волі, прагненню боротьби за мир заради буття. О.Кульчицький зауважив, що " свого часу назва " казацька нація " вживали в розумінні українська нація, що було найкращим показником впливу козацької форми життя на українську психіку "[1;153].

4. Мікросоціальні чинники становлення рис особистості українців.

Провідною соціальною ознакою української спільноти протягом багатьох століть була перевага селянської верстви з характерними для неї землеробством й сільським або хуторським господарюванням, які відбилися на особливостях становлення особистісних рис українців.

Праця на землі, писав О.Кульчицький, вимагала "співдії та суспільної злагоди", а отже формувала "спільноти переживання", солідарності, тенденції к розвитку міжособових взаємин, що ґрунтуються на приятелюванні, побратимстві. О.Кульчицький відмічав: "З одного боку спільноти переживання сприяють виникненню негативних явищ "гуртковості", ставлення до ідей та людських дій з огляду особистої прихильності, а також недостатністю зацікавленість широкими організаційними формами та тривкими надіндивідуальними, надгуртковими цілями. Проте, з іншого боку, розвивається здатність до товариськості, психологічного розуміння чужого душевного життя й поєднанні із цим компліментарних явищ - здатності до інспекції та споглядальної настроєвості "[1, с.154-155]. Відтак, провідним особистісним надбанням українців внаслідок особливостей мікросоціального життя того часу О.Кульчицький вважав емпатійність.

Узагальнивши результати свого аналітичного дослідження історико-соціально-психологічної детермінації становлення української особистості, О.Кульчицький отримав певне синтетичне уявлення та сформулював низку висновків щодо особистісних рис українців. Так, на його думку провідну роль у їх становленні відіграли "саме расові, геопсихічні, соціопсихічні чинники", внаслідок дії яких

в українській психіці переважає активність почуттєво-емоційної сфери, інтуїтивних споглядальних настанов на тлі послаблення функцій волі, раціонального мислення та активного світосприйняття. На ґрунті розвинутості сфери почування, "серця", а також зверненої на світ функції пізнавання і бажання (волі), зміцнюються під впливом тиску історичних чинників тенденції психічної активності у власному світі й власного "Я". Такі, на себе спрямовані настанови, завершуються своєрідним "кордоцентричним" (від. лат. cordo - серце) персоналізмом, націленим на експансію особи не у світ, а у власне ество. Зовнішніми виявами цього кордоцентричного персоналізму найчастіше у нас бувають релігійні, нерідко пов'язані з екзистенціальним переживанням, трансценденції ... , у поєднанні з геопсихічними чинниками вони понизують українську психічну структуру ... материнською доброзичливістю "[1,с.160]

5. Культуроморфічні чинники формування психічного життя української людини О. Кульчицький виводив з "європейського культурного кола", сфери окцидентальної (західної) духовності як "межового" і перехідного розташування між європейським Заходом та азійським Сходом, що зумовлює рецепцію, сприйняття західної духовності. Периферійність України у європейському "культурному колі" ослабила впливи європейського осередку з наближенням до периферії як межової лінії, захисної смуги, що розмежовує "своє" та "не своє", захищає "власне й рідне" від "чужого", пов'язуючись з відмежованим і сферою того, що захищається. Водночас тут зберігається і своєрідна дистанція у своїй сфері, оскільки внаслідок інфільтрацій позамежового і чужого, бо ця захисна смуга набуває перехідного характеру, немовби сполучує "своє" з "чужим". Ця культурна периферійність України спричинила ослаблення у сприйнятті "трьох хвиль" ідей (католицизму, ренесансу і просвітництва), дія яких в основному оформила західну свідомість, де католицизм вніс у європейську психіку перевтілення римського "ордо", дійову позицію на соціальну орієнтацію, зовнішні міжлюдські стосунки, внутрішню дисципліну, чітке визначення понять та стилів мови, змагання до розробки філософських термінів і логічних завершень, а його протидія — реформація — збуджувала критичну думку.

Наукові думки О. Кульчицького щодо майбутнього розвитку української особистості були сповнені обґрунтованим оптимізмом. Він стверджував, що "інтропсихічні" тенденції у її структурі за умови зміни історичних та політичних обставин, а також характеру виховних й духовно - культурних впливів можуть стимулювати "зміцнення раціонально - активної настанови української людини". При цьому О. Кульчицький підкреслював, що тенденція українського "кордоцентричного персоналізму" має бути збережена, оскільки вона відіграє позитивну роль у внутрішньому збагаченні особистості та

подальшому укріпленню настанови на розвиток "самості" людини [1;162].

З огляду на викладене, можна стверджувати, що так звана "коєпція українського персоналізму" О.Кульчицького є однією з перших плідних спроб у вітчизняній психології не лише охарактеризувати особистість українця, але й з'ясувати, які саме умови спричинили становлення її найхарактерніших рис.

Список використаної літератури:

7. Балеї С. Нарис психології / Балеї Степан. Зібрання праць в 5 томах. -Львів-Одеса : ІФЛІС ЛФС "Cogito", 2002. - Том I. - С. 271-352.
8. Балеї С. Про певні властивості постаті / Балеї Степан. Зібрання праць в 5 томах. - Львів : Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2009. - Том II. - С. 127-128.
9. Baley S. Osobowosc / Stefan Baley. - Lwow : Lwowska Biblioteczka Pedagogiczna, 1939. - 36 s.
10. Baley S. Psychologia wychowawcza w zarysie / Stefan Baley. - Lwow ; Warszawa : Książnica-Atlas, 1938. - 686 s
11. Baley S. Zaryspsychologii w związku z rozwojem psychiki dziecka / Stefan Baley.- Lwów ; Warszawa : Książnica-Atlas, 1935. - 424 s
12. Кульчицький О. Основи філософії і філософічних наук / Олександр Кульчицький. - Мюнхен-Львів: Видавництво УВУ, 1995. - 164 с.
13. Кульчицький О. Риси характерології українського народу / Олександр Кульчицький // Енциклопедія українознавства. - Мюнхен-Нью-Йорк. 1949. - Т. I., Кн.2. - С. 708-718.
14. Кульчицький О. Світовідчужання українця / Олександр Кульчицький // Українська душа . - К.: Фенікс. - 1992. С.48-65.
15. Кульчицький О. Український персоналізм (філософсько-етнопсихологічна синтеза) / Олександр Кульчицький. - Мюн-хен-Париж: Видавництво УВУ, 1985. - 192 с.

References:

7. Baley S. Essay of psychology/ Baley Stepan.Collection of works in 5 tomahs -Lviv-Odessa., 2002.-Volume1.P. 271-352.
8. Baley S. On some personality features /Baley Stepan. Collection of works in5 tomahs - Lviv - Odessa, 2002.-Volume 2. P. - 127-128.
9. Baley S. Osobowosc / Stefan Baley. - Lwow : Lwowska Biblioteczka Pedagogiczna, 1939. - 36 s.
10. Baley S. Psychologia wychowawcza w zarysie / Stefan Baley. - Lwow ; Warszawa : Książnica-Atlas, 1938. - 686s 5.Baley S. Zaryspsychologii w związku z rozwojem psychiki dziecka / Stefan Baley.- Lwów ; Warszawa : Książnica-Atlas, 1935. - 424 s.1.
11. Kulchitsky A. Founders of Psychology and Philosophical Sciences/Alexandr Kulchitsky. -Munich - Lviv, 1995.-164p.
12. Kulchitsky A. Features of the Character of the Ukrainian people //Alexander Kulchitsky//Encyclopedia of Ukrainian Science. 1949.-T. 1., Book 2._P. -708-71
13. Kulchitsky A. Peace perception of Ukrainian //Alexander Kulchitsky/Ukrainian soul. K. :Phoenix. -1992.-С. 48.-65.
14. Kulchitsky A. Ukrainian personalism (philosophical-psychological relationship)/Alexander Kulchitsky. -Munich -Paris. 1985.-192p.

Ж. М. Маценко

Выдающиеся персонологи украинской диаспоры начала-середины XX столетия: чествование имен (С. Балея, Александр Кульчицкий)

В статье раскрыты концептуальные подходы известных представителей украинской психологии начала-середины XX века Степана Балея и Александра Кульчицкого к определению психологического содержания феномена "личность", его многокомпонентной структуры и условий становления. Представлен интегративный подход С. Балея к рассмотрению структурного "многоединства" личности. А также проанализирована уникальная концепция украинского персонализма Александра Кульчицкого в целом и осуществлен аналитический обзор основных выделенных им исторических, геополитических, культурологических факторов становления личностных особенностей представителей украинского народа.

Ключевые слова: *п личность, структура личности, синтетический подход, факторы становления личности.*

J. M. Matsenko

Prominent personologists of the Ukrainian diaspora beginning- mind - XX century :the celebration of names (StepanBaley, Alexander Kulchitsky)

This article deals with psychoanalytic method, which is directed on the person. The author does conclusion that the interpretation of problem of person as a subject of social psychology by distinguished Ukrainian and Polish scientist and philosopher St. Baley and Aleksander Kulchytsky. The article describes the main notion and principles of Stefan Baley's and A. Kulchytsky personology. Notion and etymological structure of the word "personality" are viewed in the article. The article describes the main elements of a human's psyche and thus a personality, according to Stefan Baley. These main elements are dispositions and owing to this, the notion of disposition as well as its types are viewed in the article. The notion of intellect and its place in a human's psyche, according to Stefan Baley, are shown in this article. Two main methods for personality research, according to S. Baley: synthetic and analytic are shown in the article. Characteristics, as well as the psychological structure of personality according to the works of Stepan Baley are described in the article. The division of personality into changeable and constant, ruling and obedient, extrovert and introvert are viewed in the article. The notion and importance of a personality self-cognition as well as the main methods of this process, according to Stefan Baley, are shown in the article. The article describes the process of a personality's development, main problems that arise during this long process and the main ways of their solution as well as certain recommendation to make this process correct, according to Stefan Baley. The article examines the creative heritage of outstanding psychologist Ukrainian diaspora XX century A. Kulchytsky. Attention is focused on the personalist conception of man, which are inseparably tied to the specifics of Ukrainian culture, the cult of conscious personal and collaborative action. The life and career of a scientist. Show the diversity of talent famous psychologist, sociologist, philosopher, educator, social, cultural and educational leader Alexander Kulchytsky Ukrainian diaspora.

Key words: *migration, self-centeredness, personality, psyche, factors of development*